

Серія “ГОЛОСИ ЄВРОПИ”

УГОРЩИНА

JÓKAI Mór

**EGY HÍRHEDETT
KALANDOR
A XVII. SZÁZADBÓL**

Мор ЙОКАЇ

ПОХОДЕНЬКИ ВИДАТНОГО АВАНТЮРИСТА ЯРОСЛАВА ТЕРГУЗКА

РОМАН

*Переклад з угорської
Юлії БУШКО*

КИЇВ • ЗНАННЯ

ЧАСТИНА ПЕРША В облозі

1. “ВОГНЯНИЙ ГЛЕК”

Герой низки цих історій — унтер-офіцер. Але не з того гонорового прошарку суспільства, члени якого, стоячи по обидва боки Ланцюгового мосту, попереджають кучерів: “Об’їзд справа, поворот ліворуч!” Він радше керівник угруповання, завдання якого — руйнувати. Що більша руйнація, то більша слава цього угруповання. Він — офіцер артилерії.

У хроніці значиться тільки його ім’я: Х’юго. Напевно, аби приховати походження нашого героя*.

Під час воєнного походу 1688 року, коли французи тримали в облозі Кобленц, Х’юго був командиром батареї найвіддаленішої точки Монталамбера — вежі Еренбraitшттайн.

Кобленц та Еренбraitшттайн розташувалися на берегах ріки Рейн так, як Буда та Пешт на Дунаї. Гора Геллерт дивиться на нас так само, як цитадель Еренбraitшттайн на Кобленц.

Це місто також укріплене довкола і звикло до того, що його почергово беруть в облогу то французи, то пруссаки, то австріяки, то шведи.

Цього разу древнє місто немилосердно обстрілювали французи, завдаючи великої шкоди. Їх снаряди з точністю накривали помешкання князя та коменданта міста. Не допомагали ні постійні зміни їх дислокацій, ні інші заходи безпеки. Дивно, що французи завжди знали, куди цілитись, хоча і не мали змоги бачити розташування будинків усередині фортеці. В цьому було щось надприродне.

Батарей Х’юго обороняла вежу Монталамбер — найнепрístupнішу точку фортеці Еренбraitшттайн. Тож обороняти її було особливо відповідально.

* Хоч мав він й інше, українське — Ярослав Тергузко.

Вежа Монталамбер — це не якась там халупа, а складна конструкція з різних геометричних фігур та зигзагоподібних ровів. Один бік вежі захищає інший, а з усіх боків гармати вовком дивляться одна на одну. Нагорі хитро змонтований барбет* витримував тягар важких гармат.

У ті часи спілкування з гарматами було не таким привабливим заняттям, як з теперішніми виробами Круппа та Ухатіуса**.

Хоч важкою наукою досягалось вміння витягти до білого розпечене гарматне ядро, а потім знову захвати його в нутро гармати. Якщо ж після пострілу ядро застрягало всередині, то звідти його діставали довжелезним штопором, шомполом, кліщами, аби тільки дістати. Після кожного пострілу “душу” гармати обстежували дивним приладом, схожим на жезл Меркурія: а чи не залишило недбале ядро дірку чи вибоїнку всередині жерла? Та все ж цього можна було навчитись.

Набравшись досвіду, товаришували навіть зі “слоном”, а якщо учень тямив у квадранті, то й важкі ядра вистрілювали недаремно.

Набагато більше досвіду та майстерності потрібно було унтер-офіцеру, аби не зазнати поразки з такою стратагемою, як “вогняний щит”. Це — коли з тридцяти п’яти отворів вилітало тридцять п’ять ядер у бік наступаючого ворога. Перевершувала щит тільки “вогняна бочка”. Її колеса наповнювались порохом, циліндр прикрашався гострими ножами і вся ця “краса” налітала на супостата. Якщо вдавалось одночасно підпалити обидва колеса, то ворога атакував розлючений бик: одному випалював око, іншому бороду, а третього чикрижив ножами. Однак, якщо колеса підпалювались з різницею бодай у півсекунди, вся ця стратагема оберталась проти свого ж хазяїна.

В ходу були також ядра, зчеплені ланцюгом, кулі з “ручками”, які нагадували дві залізні ложки, скріплені кільцем за язички.

Проте справжню революцію в артилерійському бою склали два винаходи — один німецький, другий французький.

* Насипний майданчик.

** Крупні підприємці, які на початку ХХ ст. виготовляли зброю, зокрема гармати.

Німецький винахід — це саме й було дітище Х'юго — славнозвісний “домашній бомбардувальник”. Він скидався на велику ступку з виїмкою всередині для п'ятифунтової бомби з прикріпленим за периметром вісьмома меншими п'ятифунтовими бомбами. З одного заряду вистрілювали всі дев'ять отворів. Можна уявити собі подив французів, котрі чули один постріл, а отримували величезну свиноматку в супроводі восьми поросят.

Однак французи в боргу не залишились.

Вони вигадали “вогняний глек”.

Це була копія звичайного глека для води, якого селяни беруть із собою на жнива. Тільки у французькому залізному глеку була не вода, а вогонь. Крім того, мав він не одну ручку, а чотири, в кожній була дірка, з якої виривалося полум'я.

Де падав глек, там горіло все, що могло горіти.

Хоча у німців були схожі знаряддя, та у цього була своя особливість.

Адже тоді бомби зазвичай мали два різновиди.

Одні поступово викидали вогонь і поступово спалювали все навколо, інші — вибухали миттєво.

“Вогняний глек” поєднував у собі і те, й інше.

Спершу він спалював, а потім вибухав.

Взагалі з палаючими снарядами обложенці боролись успішно.

Німці пробували застосовувати досвід захисниці Мукачівського замку Ілони Зріні — накривати мокрою телячою шкурою залізне чудовисько, що пирскало вогнем. Як і будь-яка жива істота, залишившись без кисню, помирає, так помирав і палаючий снаряд.

Однак “вогняний глек” не давав можливості з собою повернути такий фокус. Коли його накривали телячою шкурою та затикали всі чотири отвори, він вибухав. Німці розліталися на стільки шматків, зі скількох частин і склалися — тут голова, там чоботи.

Тож у них пропало бажання возитися з “вогняним глеком”.

Та якось такий глек залетів у окоп батареї Х'юго, видихнув усю свою отруту і не вибухнув. Артилеристи почекали, поки він захолоне, та й віднесли його Х'юго.

— Тепер-то я дізнаюся, що живе у цьому чудовиську, — сказав унтер-офіцер, — і тоді я спробую створити щось схоже для франциків.

На шийці глека був ковпачок, схожий на звичайні закрутки на флягах. Його треба було розкрутити.

На це дійство Х'юго покликав: коменданта фортеці, начальника поліції, князя, губернатора міста, начальника артилерії, солтиса та княжого алхіміка, аби вони стали свідками відкриття глека.

Але кожен з них подумав: "Якщо збираються всі, то навіщо там ще і я? А раптом бісів глек вибухне, коли відкрутять ту кришку?"

І всі залишилися вдома.

То ж тільки одному Х'юго стало відомо, що саме знаходилося на дні глека.

Він одразу виготовив схожі глеки, заповнив їх так само, як французи, і на очах у коменданта та князя відправив до французького табору.

Великі мужі припали до підзорних труб та з радістю спостерігали, як вогняні глеки потрапляють в ціль, наче дракони. Вони спалювали все, чого торкались, а потім вибухали.

Але один-два глеки полетіли вдало, кілька наступних у французьких окопах не вибухнули. Що ж, невдачі були і у ворога. Щодня декілька французьких глеків пропадали даремно.

Х'юго прагматично використовував такі подарунки і, повторно наповнивши глеки сумішшю, відправляв їх попереднім власникам.

Ех, до чого ж весело проходили обстріли в ті часи! Два противники "по-дружньому" обстрілювали один одного. Славетна була епоха!

Ще в 1809-му році Наполеон, у битві під Ваграмом, зібрав двадцять вісім тисяч гарматних ядер противника та вистрелив ними в австрійків.

Якби ця битва тривала ще два дні, то одні й ті ж ядра літали б між ворогами туди-сюди.

Князь нагородив кмітливого унтер-офіцера за перехоплений винахід: підняв йому платню із шістнадцяти до двадцяти талерів, ще й подарував бочку темного пива. Командир артилерії образився, адже йому, начальнику, дісталася бочка тільки світлого пива.

Багато хто заздрило Х'юго, однак ніхто не наважувався чіплятись до нього.

Х'юго був справжнім силачем. Голова з розкішною копицею рудого волосся робила його схожим на лева. Обличчя, вкрите слідами від віспи, було завжди усмінене, без жодної тіні збентеженості чи остраху. Печаль та страждання не залишали на ньому своїх відбитків. Хоч йому вже було під сорок, на яку жінку він клав око, та була його! Він любив добряче поїсти і хильнути. Через це в його кишенях гуляв вітер.

Він умів з усього обирати лише найкраще.

Ця його здатність страшенно дратувала солтиса. Адже його, як міського старшину, начальника унтер-офіцера, той перевершував у всьому.

Ось гарненька прачка Ріке добряче біла солтиса по пальцях, коли той намагався до неї чіплятись, а унтер-офіцеру навіть дозволяла себе обійняти.

Через облогу ціни на продукти в обох містах дуже зросли. Сталося так, що торговка на ринку запросила три талери за відгодованого гусака — а це божевільні гроші. Дружина солтиса накинула оком на гусака, однак не могла його купити. Тоді прийшла гарненька Ріке і сказала: “Скільки просиш? Давай його сюди!” Купила гусака і пішла.

Солтис дізнався, що гарненька Ріке запекла гусака для Х'юго.

— Чуєш, унтере, — каже наступного дня солтис Х'юго, — щось тут нечисто. Ти щодня з'їдаєш цілого гусачиська, а мені перепадає тоненький шмат сиру чи шмат оселедця до хліба, а я ж то — солтис! Ти за місяць отримуєш двадцять талерів. А щодня витрачаєш по три. Ану, звідки тягнеш гроші?!

На це унтер-офіцер відповів:

— Бачите, пане солтисе, якби я зараз хотів збрехати, то сказав би, що це все не мої гроші. Гарненька Ріке на мені помішалася. Чим я її так зачарував? Ну, якщо ти сам цього не знаєш, то від мене не дізнаєшся. Закохалась дівка і витрачає на мене свої гроші. А звідки їх бере, то вже не моя справа. Але я не хочу тебе обманювати. Скажу правду. Та прошу нікому про це не розповідати, бо не хочу з попами діло мати. Скажу тобі пошепки: у мене є чарівний талер. Звати його “хекеталер”. Щоразу, коли його витрачаю, він тут же до мене повертається.

— Егей, а як же це чарівний талер до тебе потрапив, унтере?
— І це тобі скажу, тільки не проговорися капуцинам. В Хогстратені, на болотах, дали мені його “диявольські лицарі”.
— Но-но! Ти ж не продав за нього душу?
— Та ні. Я схитрував. Підсунув “творцеві” єврейського хлопчика замість себе.

— Ну, це варто тримати в таємниці.

Солтис одразу кинувся ділитися почутим із князем. Той зауважив, що було б добре, коли б і всі його талери стали хекеталерами. Тоді вести війну було б значно легше.

Слава унтер-офіцера Х'юго невпинно росла. Тепер ходили чутки про його договір з “диявольськими лицарями” та про його нескінченний скарб — магічний талер.

Водночас французи продовжували обстрілювати “вогняними глеками” Кобленц та Еренбraitштайн. І кожного дня вони влучали в чергове житло князя.

Зрештою князь визначив винагороду тому, хто знайде таємничого запродавця, котрий щодня повідомляє французів про його місцеперебування. Адже хтось мусив це робити, не дивлячись на те, що виходить з міста пильно охоронялися. Жодна жива душа не могла оминати варту. Навіть голубину пошту не використовували для передачі інформації, позаяк вже давно з'їли всю домашню птицю.

У солтиса надзвичайно швидко з'явилася версія, хто може бути зрадником.

В обох обложених містах люди плачуть, ниють, моляться, лають, голодують і тільки одна людина холоднокровно спостерігає за навколишнім світом — п'є, їсть і насвистує.

Коли летить палаюче чудовисько, кашляючи та виючи, всі розбігаються хто куди, ховаються в підвали. І тільки та одна людина йде шукати, куди воно впало, викопує із землі, якщо воно не вибухнуло, і тягне до себе додому.

Це більше, ніж нерозсудливо.

В своїй підземній майстерні унтер-офіцер розбирає цей глек, знову наповнює і стріляє ним у ворога.

Це так потішно.

Одного разу, коли Х'юго знову витягнув глека зі своєї майстерні, до нього звернувся солтис:

— Стій! Ану, відкрий, хоч побачити, чим ти його наповнив.

Х'юго з холоднокривним виразом обличчя відкрутив ковпачок, і верхня частина розпалася на дві половини, розкривши обгорнуту тонким полотном запальну суміш.

Далі унтер-офіцер роз'яснив солтису скільки частин пороху, деревного вугілля, сірки, каніфолі, смоли, нашатирю, бури та свинцевого цукру потрібно змішати, аби створити незгасиме полум'я.

— Це все дуже гарно і цікаво, але що знаходиться під нею?

Пекельна суміш наповняла глек тільки наполовину.

— Під нею знаходиться глиняна пластина, котра закриває вибуховий матеріал, який знаходиться на дні глека — це ніщо інше, як порох. Коли вогонь згорає, то пластина розжарюється і порох вибухає. Ось і весь секрет подвійного вибуху.

— Я хочу побачити, що знаходиться під глиняною пластиною, — сказав солтис.

На ці слова унтер-офіцер різко оглянувся назад. У його блискавичному погляді авантюриста відбилися гнів, відчай, злість і переляк — але тільки на мить. Його оточили охоронці солтиса, відрізавши шлях відступу.

Тоді він голосно розсміявся та знизав плечима.

— Ну, то подивися, що там під нею.

Солтис кінчиком ножа розколупав шар глини. Під ним не було пороху, а тільки пісок, а на дні глека знайшли папірець-нотатку — детальний опис стану речей у фортеці.

— Закувати його! — переможно загорлав солтис. — Тут безперечні докази проти тебе, мерзенний зраднику. Тепер матимеш і гарненьку Ріке, і товстого гусака!

Х'юго продовжував реготати навіть коли на його руки одягли кайданки.

А для повноти картини з французького боку прилетів глек та вривався в окоп, не вибухнувши. Його дістали, розкрили і знайшли в ньому що? Двісті талерів.

2. ТОРТУРИ

Рисунок руки, що вказує, та дві лінії в протоколі (для скорочення) означали тільки те, що голова суду жестом наказував кату сильніше затягувати мотузки. Після чого секретар записував кожне слово, сказане під тортурами, аж до благання "змилюйтесь, пощадіть".

ЗМІСТ

Частина перша. В ОБЛОЗІ	5
“Вогняний глек”	5
Тортури	11
Частина друга. СЕРЕД РОЗБІЙНИКІВ	16
Печера Прес’яка	16
Віспа-Огород	40
Колтук-денгенегі	47
Бердичівський монастир	53
Різдвяна ніч	59
Частина третя. НА СЛУЖБІ У КНЯЗЯ	62
Малах	62
Персида	69
Залізний ошийник	76
Білий голуб	81
Частина четверта. У “ЧЕРВОНИХ БРАТІВ”	84
У дуплі	84
Бафомет	92
Частина п’ята. HOMICIDIUM	108
На кораблі Мінхера	108
Теля-муу	111
Частина шоста. FALSUM	125
Один нуль	125
Спадок	126
Частина сьома. ЩАСЛИВИЙ СПОКІЙ	130
Частина восьма. У БЕНГАЛІ	139
Бегума Сумро	139
Поклоніння ідолам	144
Маймуна і Данеш	148
Частина дев’ята. НА МОРІ	158
Пірат	158
Частина десята. UXORICIDIUM	165
Secundogenitura	165
У сипучих пісках	170
Частина одинадцята. У СВІТІ ДИЯВОЛА	178
“Диявольські лицарі”	178
Шабаш відьом	184
Частина дванадцята. СОРОМ ТА ГАНЬБА	191
Перекоти-талер	191
Чужа дружина	195
Частина тринадцята. ОБМІН ТІЛАМИ	198
Шарлатан	198
Частина остання. БІЛИЙ ГОЛУБ	205